

Pirmasis Lietuvoje ekslibrisų konkursas

DAIVA NARBUTIENĖ

Lietuvos mokslų akademijos biblioteka

Šviesi Tado Vrublevskio asmenybė traukė Vilniaus inteligentiją, kurios dalis 1900 m. susibūrė į šio knygų bičiulio atgaivintą „šubravcų“ draugiją. 1908 m. lapkričio 8 dieną aktyviajam Vilniaus krašto kultūros ir visuomenės veikėjui T. Vrublevskiui suėjo 50 metų. Auksinis bibliofilo jubiliejus buvo pažymėtas savitai pabrėžiant ypatingą šios asmenybės svarbą knygų pasaulyje. Gimimo dieną Vilniaus laikraščiai lenkų kalba paskelbė informaciją „Konkurs na ex-libris“ („Ekslibriso konkursas“).¹ Ta pati žinia buvo išspausdinta ir Varšuvos leidinyje.²

Lietuvos knygų ženklų tyrinėtojas, dailininkas ir menotyrininkas Vincas Kisarauskas rašo, jog 1908 m. T. Vrublevskiui paskelbtas ekslibrisų konkursas buvęs pirmasis Lietuvoje. (Beje, antrasis konkursas Lietuvoje įvyko 1970 m. ir buvo skirtas Vilniaus universiteto bibliotekos 400 metų jubiliejui.)³

Šiame rašinyje norima prisiminti neeilinį tiek T. Vrublevskio, tiek visos Lietuvos kultūrinio gyvenimo įvykį.

Žinios apie T. Vrublevskio bibliotekai skirtą ekslibriso konkursą yra neįtikėtina šykščios, fragmentiškos. Stefanus Rygelis (Rygiel) ir Helena Drège 1932 m. publikuotoje Vrublevskių bibliotekos istorijoje tik pora sakinių užsimena apie „šubravcų“ draugijos iniciatyva skelbtąjį ekslibrisų konkursą ir jo nugalėtoją – Adomą Pultavskį (Póltawski).⁴ Deja, nei periodinėje spaudoje, nei asmeniniame T. Vrublevskio archyve nepavyko rasti žinių apie įvykusį konkursą. Tad rašant šį straipsnelį pasinaudota trimis pagrindiniais šaltiniais: periodinėje spaudoje paskelbta informacija apie rengiamą ekslibrisų konkursą, V. Kisarausko veikalu *Lietuvos knygos ženklai* ir dvidešimt dviem bibliotekoje išlikusiais ekslibrisais arba jų projektais.

Taigi 1908 m. mecenato ir advokato T. Vrublevskio bičiulių grupė paskelbė konkursą ir jo nuostatus. Pažadėtas vienas 100 rublių apdovanojimas. Nurodytas ekslibrisų pateikimo terminas – 1909 m. sausio 1 (14) d. Paskelbta konkurso komisijos sudėtis: dailininkai Ferdinandas Ruščicas (Ruszczyc) ir Stanislovas Sestžencevičius (Siestrzencewicz) bei architektas Tadas Rostvorovskis (Rostworowski). Toliau nurodyta ekslibriso atlikimo technika – plieno arba vario raižinys, kurio dydis gali būti 40-60 cm². Reikalauta piešinyje užrašyti „Ex libris Th(addei) St(anislai) Wróblewski“ ir priminta, kad Vrublevskio antspaudas – Korvinių giminės herbo variantas (Juodvarnis ant lanko), o pati biblioteka esanti Vilniuje. Be to, nurodyta, kaip ir kam siųsti darbus, ir numatyta galimybė atsiųstus darbus eksponuoti. Konkurso nuostatuose pažymėta, kad nugalėtojas ant savo atlikto darbo turėsiąs pasirašyti, o neapdovantus kūrinius per metus žadėta grąžinti.

Konkurse dalyvavusių dailininkų pavardės, deja, liko nežinomos. Kai kuriuose darbuose pažymėti autorių slapyvardžiai. Anot V. Kisarausko, dauguma ekslibrisų atlikta dailininkų mėgėjų, neprofesionaliai.

1 Goniec Wileński. 1908, 26 paźdz./8 list. (Nr. 219), p. 2.

2 Przegląd biblioteczny. 1908, Nr. 1, p. 281.

3 Kisarauskas, Vincas. Lietuvos knygų ženklai, 1518–1918. Vilnius, 1984. P. 18–19.

4 Rygiel, Stefan, Drège, Helena. Biblioteka im. Wróblewskich w Wilnie, 1912–1931 // Biblioteki Wileńskie. Wilno, 1932. P. 136; Atskira brošiūra : Rygiel, Stefan, Drège, Helena. Biblioteka im. Wróblewskich w Wilnie, 1912–1931. Wilno, 1934. 2 p.

Piešiniuose vyrauja atverstos knygos, Vilniaus miesto motyvai. Dalis dailininkų paisė konkurso nuostatuose kelto reikalavimo atspindėti Vrublevskių giminės herbo simbolį – Juodvarnį, tik ne visi buvo atidūs, pateikdami to paukščio, laikančio snape žiedą, variantus. Korvinių giminės herbas turi keletą Juodvarnio atmainų: vienos giminės atšakos herbe šis paukštis tupi ant pritvirtinto prie pasagos kryželio, kitur – ant medžio šakos. Tuo tarpu nuostatuose reikalauja Juodvarnio ant lanko.

Šiandien žiūrėdami į išlikusius šiam konkursui sukurtus ekslibrisus ar jų projektus, stebimės jų įvairove. Viename pavaizduota karalių pora – Jogaila ir Jadvyga – su visa valstybine atributika: skydais su Lietuvos ir Lenkijos herbais ir ant aukuro nupieštais Gedimino stulpais. Kito ekslibriso personažas – knygą skaitantis šarvuotas riteris, už kurio nugaros šmėžuoja Gedimino pilies kontūrai. Subtilus apskritas raudono lako antspaudas su Vytimi viduryje. Dar kitame ekslibrise pavaizduotas profiliu sėdįs ir įdėmiai skaitęs pagyvenęs vyriškis primena patį solenizantą – T. Vrublevskį. Ekslibrisų piešiniuose rasime ir augalų ornamentų, ir iš knygos vingiuojantį kelią į šviesą simbolizuojančią saulę, ir seną nulūžusį medį, iš kurio sklaidžiasi jauna, gležna šakelė. Čia ir giltinė, nuo kurios dalgio kirčio nepalūžta stiprus jaunuolis, ir ilgesingai pro langą žvelgianti jauna moteris, ant kurios kelių (kitame variante – ant stalo) guli atversta knyga. Viename ekslibriso projekte verda intelektualinis gyvenimas: iš rūmų, ant kurių durų arkos užrašyta *Ex libris Thaddei Stanislai Wróblewski* ir nupieštas Vrublevskių herbas, knygomis nešini išeina vyrai, iš kurių vienas čia pat imasi skaityti, o greta į diskusiją pasineria du vyriškiai. Pastarojo ekslibriso projektas simbolizuoja T. Vrublevskio knygų pasaulį ir jame vykstantį aktyvų dvasinį gyvenimą.

Iš visų konkursui pateiktų išsiskiria ekslibrisas nugalėtojas. Savo turiniu šis smulkiosios grafikos piešinys ne tik artimas konkurso keltiems reikalavimams, bet ir puikiai atspindi renginio progą. Stilizuotas laurų vainikas perrištas juosta su užrašu *Ex libris Wróblewski*. Viduryje karūnuotas skydas su giminės herbu: ant lanko tupįs Juodvarnis su žiedu snape. O virš skydo – sklindanti šviesa. Šis dailininko Adomo Pultavskio darbas – vario graviūra, atspausdinta šilta sepijos spalva.

Keletas žodžių apie konkurso nugalėtoją. Adomas Ježis Pultavskis (Adam Jerzy Póltawski; beje, V. Kisarauškas nurodo šiek tiek iškreiptą pavardę – Poltavskis) gimė 1881 m. Varšuvoje. Mirė 1952 m. Krokuvoje. Šis lenkų spaudai ir kultūrai nusipelnęs žmogus buvo puikus grafikas, lenkų šrifto kūrėjas, knygų iliustratorius. 1907–1951 m. sukūrė apie 40 ekslibrisų.⁵ Deja, jo biogramose ypatingos reikšmės Vilniuje rengtam ekslibrisų konkursui neteikiama – tada A. Pultavskiui buvo 27 metai ir jis studijavo Vokietijoje. Tiesa, užsimenama, kad yra sukūręs T. Vrublevskio bibliotekos ekslibrisą, bet sukūrimo ir dalyvavimo konkurse data nurodoma gana vėlyva – 1910 m.⁶

Reziumuojant reiktų pasakyti, jog nėra aišku, kada tiksliai įvyko T. Vrublevskiui skirtas ekslibriso konkursas. Paskelbtas 1908 m. lapkričio mėnesį su terminu darbus pristatyti iki 1909 m. sausio, jis turbūt įvyko 1909 m. O galimas dalykas, kad ir 1910 m., kaip nurodoma A. Pultavskio biografijoje. Deja, nepavykus rasti dokumentų, liudijančių apie ekslibrisų eksponavimą, šiandien negalima pasakyti, ar jie buvo rodomi visuomenei. Tikra viena: pirmasis Lietuvoje ekslibrisų konkursas buvo paskelbtas 1908 m. lapkričio 8 d. Nugalėtojo A. Pultavskio ekslibrisas šiandien dažnas senose T. Vrublevskio turėtose knygose, kurių pats buvusios bibliotekos valdytojas 1925 m. sausį atliktoje ataskaitoje – ko gero, paskutinėje savo gyvenime – buvo suskaičiavęs apie 89 tūkstančius.

5 Słownik pracowników książki polskiej. Warszawa; Łódź, 1972. P. 712.

6 Ten pat; Encyklopedia wiedzy o książce. Wrocław [etc.], 1971. Skłt. 1967; Polski słownik biograficzny. Wrocław [etc.], 1985. T. 28/2, z. 117, p. 320.

The First Contest of Ex-librises in Lithuania

SUMMARY

On the 8th of November, 1908 T. Wróblewski, an activist of culture and community of Vilnius district, celebrated his 50th anniversary. The golden anniversary of the bibliophile was commemorated by the first contest of ex-librises in Lithuania. The names of the participants of the contest were unknown. Some of the works were marked by pseudonyms. Adam Jerzy Póltawski (1881, Warsaw – 1952, Cracow) won the contest. This prominent person, honoured for his Polish press and culture activities, was an excellent master of graphics, a creator of Polish founts and an illustrator of books. Now one can often come across A. Póltawski ex-librises in the books which belonged to T. Wróblewski.